

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Верховляд О. Особливості правового регулювання порядку вирішення питання про речові докази у кримінальному судочинстві / О. Верховляд // Вісник Академії правових наук України. – 2009. – № 3. – С. 258–267.
2. Смоков С.М. Окремі проблемні питання, які виникають при застосуванні норм нового КПК України / С.М. Смоков // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 110–115.
3. Навроцкий Д. Обыск, изъятие вещей и документов по новому УПК Украины / Д. Навроцкий // Юрист & Закон. – 2012. – № 40. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lawfirmsofiya.kiev.ua/data/upload/all/file/Dima.pdf>.
4. Ухвала Святошинського районного суду м. Києва від 25 січня 2013 р. у провадженні № 1-кк/759/26/13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravoscope.com/act-uxvala-sudu-759-537-13-k-chala-a-p-25-01-2013-ne-viznacheno-s>.
5. Ухвала Ковпаківського райсуду м. Суми від 18 липня 2013 р. у провадженні № 1-кк/592/1617/13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravoscope.com/act-uxvala-sudu-592-7480-13-k-alforov-a-m-18-07-2013-ne-viznacheno-s>.
6. Шило О.Г. Новації Кримінального процесуального кодексу України щодо процесуального порядку збирання речових доказів / О.Г. Шило // Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні : матер. всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Одеса, 27 листопада 2013 р.). – О., 2013. – С. 22–25.
7. Мирошніченко Ю.М. Проблемні питання тимчасового вилучення й арешту майна за новим кримінально-процесуальним законом / Ю.М. Мирошніченко // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 3-2. – С. 310–312.
8. Мирошніченко Ю. Кожна річ може бути визнана речовим доказом, але не кожен речовий доказ є річчю / Ю. Мирошніченко // Закон і бізнес. – 2013. – № 14(1104). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zib.com.ua/ua/15358-kozhna_rich_mozhe_buti_viznana_rechovim_dokazom_ale_ne_kozhe.html.

УДК 343.98

**ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ
ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ САМОВІЛЬНОГО ЗАЙНЯТТЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ
ТА САМОВІЛЬНОГО БУДІВНИЦТВА**

**FEATURES OF THE EXAMINATION TACTICS OF A SCENE
OF ACTION DURING THE INVESTIGATION OF UNAUTHORIZED OCCUPATION
OF A LAND PLOT AND UNAUTHORIZED CONSTRUCTION**

Ковальова Н.Г.,
ад'юнк

Харківського національного університету внутрішніх справ

У статті висвітлено тактику огляду місця події під час розслідування самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва, визначено комплекс дій слідчого на стадії підготовки й безпосереднього проведення огляду місця події та під час фіксації його ходу й результатів. На основі проведення правового аналізу та за результатами практики визначено етапи огляду місця події, підстави його проведення, методи проведення огляду місця події залежно від об'єкта дослідження. Також визначено мету огляду місця події залежно від обставин розслідування кримінальної справи, визначено коло осіб, які беруть участь в огляді місця події. У статті представлені рекомендації для огляду місця події, його організації й планування; тактичні правила підготовки й проведення слідчої дії, яка є ефективним засобом отримання нового доказу, а також специфікації або перевірки наявних даних у розслідуванні самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва.

Ключові слова: самовільне зайняття земельної ділянки, досудове розслідування, огляд місця події, слідча (розшукова) дія, тактика слідчої (розшукової) дії, кримінальне провадження.

В статье освещено тактику осмотра места происшествия при расследовании самовольного занятия земельного участка и самовольного строительства, определен комплекс действий следователя на стадии подготовки и непосредственного проведения осмотра места происшествия и при фиксации его хода и результатов. На основе проведения правового анализа и по результатам практики определены этапы осмотра места происшествия, основания его проведения и методы проведения осмотра места происшествия в зависимости от объекта исследования. Также определены цели осмотра места происшествия в зависимости от обстоятельств расследования уголовного дела, определен круг лиц, участвующих в осмотре места происшествия. В статье представлены рекомендации по осмотру места происшествия, его организации и планированию; тактические правила подготовки и проведения следственного действия, которое является эффективным средством получения нового доказательства, а также спецификации или проверки имеющихся данных в расследовании самовольного занятия земельного участка и самовольного строительства.

Ключевые слова: самовольное занятие земельного участка, досудебное расследование, осмотр места происшествия, следственная (розыскная) действие, тактика следственной (розыскной) действия, уголовное производство.

In the article there are described the features of the examination tactics of a scene of action during the investigation of unauthorized occupation of a land plot and unauthorized construction, there are described the tactical actions of the investigator, methods of scene investigation. Based on the legal analysis and synthesis of practice, there are defined stages of the examination of the scene, the reasons for it, the types of examination of the scene of action, depending on the object of study. Also there are defined the purposes of the examination of the scene of action, depending on the circumstances of the investigation of criminal proceedings. In the article there are presented recommendations for examination of the scene, its organization and planning; tactical rules for the preparation and conduct of the investigative procedure, which is an effective mean of obtaining new, as well as specification or verification of the existing evidence in the investigation of unauthorized occupation of a land plot and unauthorized construction.

Key words: unauthorized occupation of a land plot, investigative examination, examination of the scene of action, judicial inquiry, investigation (investigative) actions, tactics of investigation (investigative) actions, criminal proceedings.

Постановка проблеми. У чинному Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) суттєвих змін зазнав інститут слідчих дій, за допомогою яких слідчий може повно, об'єктивно та всебічно дослідити обставини події, що відбулася в минулому, та прийняти обґрунтоване рішення в провадженні. Досить поширеною слідчою дією, що проводиться в кримінальному провадженні, є слідчий огляд, дослідженню тактики якого присвячені наукові роботи, а в методиках розслідування окремих видів злочинів розглядаються певні особливості його проведення. Увага до цієї слідчої дії не є випадковою, оскільки, як свідчить практика, від результативності та своєчасності проведення огляду місця події переважно залежить розкриття злочину й успіх усього кримінального провадження.

Стан дослідження. Питання тактики огляду місця події були предметом дослідження багатьох науковців, зокрема В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, О.М. Василюєва, А.Ф. Волобуєва, Д.Д. Зайця, В.П. Колмакова, С.О. Книженко, В.О. Коновалової, В.О. Малярової, О.Р. Ратінова, М.В. Салтевського, Р.Л. Степанюка, Д.П. Поташнік, В.Ю. Шепітька, К.О. Чаплинського та ін. У роботах зазначених науковців розглядалися здебільшого загальні питання проведення цієї слідчої дії, проте саме тактиці огляду місця події під час розслідування самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва в криміналістичній літературі значної уваги приділено не було, тому ця проблема потребує проведення подальших наукових розробок. **Метою** статті є дослідження та вдосконалення тактики огляду місця події на досудовому розслідуванні самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва, яка складається з комплексу дій слідчого на стадії підготовки й безпосереднього проведення цієї слідчої дії.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що огляд місця події за цією категорією кримінальних проваджень має особливе значення, оскільки місце події та його матеріальна обстановка є відображенням наслідків вчиненого злочину, а тому є найбагатшим джерелом відомостей про подію, що сталася. У більшості випадків успіх розслідування цілком залежить від того чи повною мірою використано це джерело. Огляд місця події відіграє важливу роль для збирання доказів у кримінальному провадженні і в подальшому доказуванні вини підозрюваних осіб. Вказану слідчу дію доцільно проводити невідкладно, першочергово після внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР), а у деяких випадках й до внесення в ЄРДР, оскільки саме ця слідча (розшукова) дія дозволяє встановити та зафіксувати ознаки самовільного зайняття земельної ділянки або самовільного будівництва, поки вона не була знищена, навмисно частково або повністю змінена або піддана впливу природних явищ тощо.

Відомо, що тактика огляду місця події, як і будь-яка інша слідча (розшукова) дія, передбачає три стадії: підготовчу, робочу та завершальну. Такий розподіл забезпечує послідовність огляду та систе-

матизацію дій слідчого, що забезпечує якісне проведення слідчої дії. Проте огляд місця події має й свої особливості, що зумовлені видом та способом вчинення злочину.

Вважаємо, що основним завданням підготовчої стадії огляду є інформаційно-тактичне й матеріально-технічне забезпечення виїзду на місце події. До інформаційно-тактичного забезпечення огляду місця події слід віднести збір та вивчення наявного матеріалу, у якому міститься інформація про вчинене правопорушення; ознайомлення з документами, які посвідчують право володіння або користування земельною ділянкою та визначають її межі на місцевості (це може бути державний акт на право власності або користування землею; договір оренди; рішення державної адміністрації або місцевої ради про відвід землі); визначення часу та місця проведення слідчого огляду, визначення місця, звідки буде починатися огляд місця події, оскільки в більшості випадків самовільно зайняті ділянки мають велику площу; визначення кола учасників, які братимуть участь в проведенні огляду місця події; за необхідності узгодити проведення цієї слідчої дії з органами місцевої влади.

Водночас слідчому необхідно організувати належне матеріально-технічне забезпечення виїзду на місце події: підготувати техніко-криміналістичні засоби для вилучення, фіксації та упаковки матеріальних слідів злочину, що будуть виявлені в ході огляду місця події; підготувати пошукові засоби, допоміжні інструменти, засоби вимірювання, засоби освітлення й зв'язку; підготувати засоби фіксації ходу та результатів цієї слідчої дії; узгодити зі спеціалістом «сценарій» майбутнього відеозапису слідчого огляду; вирішити питання надання транспортного засобу та визначення його виду залежно від кількості учасників цієї слідчої дії; ознайомитись із топографічною картою місцевості, якщо вона має складний рельєф, або ознайомитись із планом приміщення, міста чи його району, залежно від того, де буде проводитися ця слідча дія; забезпечити охорону місця події, оскільки під час розслідування самовільного зайняття земельної ділянки слідчому огляду підлягає значна територія, на якій можуть бути знищені сліди злочину.

Особливістю огляду місця самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва є й те, що під час його проведення слідчому, прокурору доцільно залучати спеціалістів, які будуть використовувати свої спеціальні знання залежно від наявної в слідчого, прокурора інформації та слідчої ситуації, яка склалась: землевпорядників місцевих рад; працівників Держземагенства або відділів земельних ресурсів (для проведення вимірів та встановлення площі земельної ділянки); працівників Державної архітектурно-будівельної інспекції; працівників територіального підрозділу Державної екологічної інспекції Міністерства охорони навколишнього природного середовища (у разі використання корисних копалин або їх пошкодження); інших фахівців: топографів

(для складання карти місцевості); будівельників (за необхідності встановлення окремих характеристик будівель та споруд та складання їх опису); інженерів (для складання плану будівель та споруд); хіміків (у разі необхідності встановлення наявності забруднення самовільно зайнятих земельних ділянок та відібрання зразків для дослідження); агрономів (у разі необхідності встановлення фактів обробки земель або ідентифікації рослин, що там культивуються) та ін. Цей перелік спеціалістів, яких можна залучати до огляду місця події, не є вичерпним і залежить від галузі спеціальних знань, які необхідно буде використовувати під час проведення цієї слідчої дії.

Проведення огляду місця події самовільно зайнятої земельної ділянки в багатьох випадках займає значну кількість часу та зусиль. Тому слідчий проводить огляд місця події за участю спеціалістів, які допомагають йому здійснювати під час огляду вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани й схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати й вилучати речі та документи, які мають значення для кримінального провадження. Також для участі в огляді може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, законний представник та інші учасники кримінального провадження. Ці особи можуть указати на місце, де проводились будівельні або інші роботи, та пояснити обставини будівництва чи експлуатації земель, вказуючи на місця, де можуть зберегтись сліди злочинної діяльності; допомогти визначити межі самовільно зайнятої ділянки, місце, де були розташовані ті чи інші будівельні об'єкти (будинок, сарай, фундамент, паркан та ін.).

Слід зазначити, що в багатьох випадках огляд місця події проводиться в самовільно збудованих приміщеннях, у житлі особи чи інших спорудах, які збудовані на самовільно зайнятій земельній ділянці. У таких випадках на підготовчій стадії огляду місця події слідчому, прокурору необхідно отримати ухвалу суду на його проведення. Процесуальний порядок отримання ухвали суду на проведення огляду регламентований ст. 234 КПК України [1, с. 130]. Для цього слідчий за погодженням із прокурором або прокурор звертається до слідчого судді з відповідним клопотанням, яке повинно містити відомості про кримінальне провадження, короткий виклад обставин, правову кваліфікацію, підстави для його проведення, місце, де планується проведення огляду, речі та документи, які планується відшукати.

Після проведення організаційних заходів та після аналізу й оцінки зазначених компонентів слідчому доцільно завершувати підготовку до проведення слідчого огляду складанням плану. План повинен передбачати такі моменти: місце й час проведення огляду, місце збору його учасників; коло учасників цієї слідчої дії; порядок і черговість огляду об'єктів на місці події.

Після прибуття на місце події слідчому до початку огляду необхідно видалити з місця події сторон-

ніх осіб, які там знаходяться; з'ясувати, які зміни в обстановці були внесені до приїзду на місце огляду; остаточно визначити коло учасників огляду та розподілити між ними обов'язки.

Робочий етап огляду місця події складається із загального й детального огляду. Загальний огляд починається з визначення меж місця події, вирішення питання про методи дослідження обстановки в ході огляду. Слідчому необхідно встановити, які об'єкти знаходяться на місці події, визначити їхнє взаємне розташування та взаємозв'язок з іншими елементами обстановки. За можливості слідчий повинен максимально детально зафіксувати все виявлене за допомогою схем, планів, креслень, фотографування й внести все до протоколу слідчої дії. Він повинен ретельно вивчити сліди злочину, а потім перейти від загального огляду до детального огляду. Під час детального огляду місця самовільно зайнятої ділянки або самовільного будівництва слідчий, прокурор ретельно оглядає самовільно зайняту ділянку або самовільно збудовану будівлю чи іншу споруду, детально оглядає об'єкти, які на ній знаходяться; вживає всі доступні заходи пошуку й виявлення слідів злочину й особи-злочинця; фіксує негативні обставини, перевіряє дані загального огляду; проводить детальне фотографування. При цьому треба сфотографувати всю ділянку за допомогою методів орієнтовної та оглядової зйомки. Методами вузлової зйомки фіксуються місця зі слідами знищення огорожі, насаджень, видобування корисних копалин тощо, місця накопичення будівельних матеріалів, сміття, фундаменти, недобудовані та збудовані об'єкти, будівельна, сільськогосподарська та інша техніка тощо. Окремі сліди (злomu, транспортних засобів, ніг, рук) фотографують шляхом детальної зйомки. Місцезнаходження всіх перерахованих об'єктів необхідно відобразити на схемі місця події.

Слідчому під час огляду місця події на самовільно зайнятій ділянці або на місці самовільного будівництва необхідно звертати увагу на наявність огорожі, межових знаків; сліди знищення раніше встановленої огорожі чи межових знаків; сліди обробки та удобрення землі; сліди висіву насіння, вирощування сільськогосподарських культур; наявність насаджених дерев або чагарників чи сліди їх знищення; наявність засобів і слідів меліорації; наявність слідів видобування корисних копалин; ознаки виконання будівельних та інших робіт; наявність розміщених матеріальних цінностей, будівельних матеріалів, техніки, сміття; наявність будівель або споруд; сліди рук, ніг, транспортних засобів, спеціальної техніки, які можуть бути використані в подальшому для ідентифікації зазначених об'єктів. Під час проведення огляду, згідно із ч. 5 ст. 237 КПК України, дозволяється вилучення лише речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, та речей, вилучених з обігу.

Аналіз матеріалів слідчої практики дозволяє дійти висновку, що під час огляду місця самовільного зайняття земельної ділянки слідчим застосовувався фронтальний (лінійний) метод, оскільки місце події

характеризується наявністю значної кількості слідів і речових доказів, які знаходяться один від одного на відстані. Під час огляду місця події, пов'язаного із самовільним будівництвом, слідчому доцільніше застосовувати концентричний метод огляду місця події, оскільки це дає можливість виявити та зафіксувати сліди доставки та використання техніки під час будівництва на ділянці, що підлягає огляду. Залежно від ситуації огляду місця події слідчим можуть бути обрані й інші методи дослідження обстановки. Так, якщо під час вчинення зазначеного злочину використовувалася спеціальна техніка та механізми, призначені для її обробки (сільськогосподарська техніка, засоби меліорації), слідчому слід використовувати концентричний метод огляду місця події (від периферії до центру), оскільки це дає можливість виявити та зафіксувати сліди використання вказаної техніки та визначити можливі шляхи доставки вказаної техніки на ділянку, її руху на самій ділянці та напрям, у якому ця техніка від'їжджала з неї. У ситуації, коли під час самовільного зайняття земельної ділянки злочинцями спеціальна техніка не використовувалася (наприклад, злочинці обробили ділянку, посадили на ній за допомогою лопат, сапок та іншого інструменту певні овочеві культури, насадження тощо), то слідчому доцільно оглядати таке місце події за допомогою фронтального методу.

Важливе значення для кримінального провадження має встановлення слідчим за участю спеціаліста площі земельної ділянки безпосередньо під час огляду місця події, а не з планів чи карт місцевості, неприпустимим є вказування в протоколі припущень слідчого або інших учасників огляду. Зокрема, не можна використовувати вирази «площа відповідно до карти місцевості...», «зі слів спеціаліста...», а також невизначену термінологію «неподалік», «біля», «площа приблизно...» і так далі [2, с. 24].

Завершальна стадія огляду місця події спрямована на узагальнення підсумків проведеного огляду та його належного оформлення. Результати огляду

місця події слідчий фіксує в протоколі огляду місця події, у якому визначає загальну характеристику місця події, його межі, стан, найменування та вид оглянутих об'єктів, їхній розмір тощо. До протоколу додаються фототаблиці та схеми, креслення з позначенням самовільно зайнятих ділянок землі та самовільно збудованих об'єктів. Зауважимо, що слідчому доцільно використовувати більш ефективні засоби фіксації місця події й окремих об'єктів: використання кольорової фотографії, цифрової фотографії, на що неодноразово вказувалося в криміналістичній літературі [3]. Усі вилучені речі й документи підлягають негайному огляду та опечатуванню із завірненням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду, та вживаються заходи щодо збереження чи охорони об'єктів, які мають доказове значення. Якщо огляд речей і документів на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, вони тимчасово опечатуються й зберігаються в такому вигляді, доки не буде здійснено їх остаточні огляд та опечатування. Предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх відношення до кримінального провадження. Вилучені речі та документи, що не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном.

Висновки. Слід зазначити, що запропоновані вище практичні рекомендації щодо огляду місця події самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва сприятимуть встановленню криміналістично значущої інформації, яка може бути використана слідчим, прокурором під час висунення версій, визначення напрямку розслідування, встановлення низки обставин, пов'язаних із розслідуваною подією, а саме: розміру збитків, заподіяних злочинцем, слідів його вчинення, причин та умов, що сприяли зайняттю земельної ділянки чи самовільному будівництву, а також дозволять отримати нові та перевірити вже наявні докази.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 20.11.2012 // Голос України. – 2012. – С. 130
2. Розслідування самовільного зайняття земельної ділянки або самовільного будівництва: методичні рекомендації / 3.С. Галаван, Р.Л. Степанюк, Д.Д. Заяць, В.І. Павликівський. – Х. : Вид-во Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2009. – 24 с.
3. Курс криміналістики : 3 т. / Р.С. Белкин. – М. : Юрист, 1997.
4. Криміналістика: Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів / за ред. В.Ю. Шепітька. – Х. : Право, 1998.
5. Криміналістика : [підручник] / за ред. В.Ю. Шепітька. – К. : Ін Юре, 2001.
6. Настільна книга слідчого : [наук.-практ. посіб.] / за ред. В.Я. Тація. – К. : Ін Юре, 2003.
7. Розслідування самовільного зайняття земельної ділянки або самовільного будівництва: методичні рекомендації / 3.С. Галаван, Р.Л. Степанюк, Д.Д. Заяць, В.І. Павликівський. – Х. : Вид-во Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2009. – 24 с.
8. Особливості тактики проведення окремих слідчих дій : [навч. посіб.] / [О.О. Андрєєв, Д.Д. Заяць, В.В. Колесніков та ін.] ; за заг. ред. Д.Д. Заяця ; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х. : ХНУВС, 2011. – С. 142–180.
9. Самовільне зайняття земельних ділянок: теорія і практика / В.В. Носік // Земельне право України: Щомісячний журнал. – 2006. – № 5. – С. 47–58.
10. Поташник Д.П. Криміналістическая тактика : [учебное пособие] / Д.П. Поташник. – М. : Зеркало, 1998.